

Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmaları Bağlamında Kültür Tartışmaları (1980-1992)

Banu SAYAR*

Tahsin Eren SAYAR**

Öz

Bu çalışmada 1980-1992 dönemi arasında Türkiye’deki medya iletişim çalışmaları ile özellikle kitle iletişim araçlarının kültürel alanda oluşturduğu değişimlere yönelik tartışmalar tespit edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma kapsamında Ertuğrul Özkök’ün (İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü ile Sanat, İletişim ve İktidar), Nabi Avcı’nın (Kitle Kültürü: Enformatik Cehalet), Deniz Güler’in (Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi), Ünsal Oskay’ın (Çağdaş Fantazy: “Popüler Kültür Açısından Bilim-kurgu ve Korku Sineması”), Emre Kongar’ın (Kültür ve İletişim), Ahmet Haluk Yüksel’in (Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları), Meral Özbek’in (Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski) ve Ahmet Oktay’ın (Kültür ve İdeoloji) medya ve iletişim çalışmaları kapsamına girdiği düşünülen çalışmaları üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemede farklı bakış açısı ve perspektif sunan akademisyenlerin ortak birçok nokta üzerinde yoğunlaşarak hegemonya eleştirisi, ideolojik yaklaşımlar, toplumsal sorunlar, dışa bağımlılık ve yabancılaşma sorunu üzerinde durdukları görülmüştür. Akademisyenler bu kavramlar üzerinden okuma yazma oranı, köyden kente göç, dış kaynaklı hegemonik yayınlar ve medya üzerinden politik kültür inşası gibi unsurlara eleştirel bakış açısı ve çözüm önerileri sunmaktadır. Düşünce farklılıklarına yönelik inceleme yapıldığında Nabi Avcı ve Deniz Güler’in medya aracılığıyla eğitim işlevinin artırılması gerektiğini savunurken Ünsal Oskay ve Emre Kongar’ın ise hegemonik yapının kırılmasında temel eğitimin işlevine

* Öğr. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi, banuezber@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2260-9912.

** Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Orcid: 0000-0002-6057-2989.

vergu yaptıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu dönemde çalışma yürüten söz konusu akademisyenlerin fikirlerinde birtakım değişiklikler olmasına karşın çözüm önerilerinin benzer perspektiflerde olması o döneme ilişkin tesadüfi bir yaklaşım olmaktan ziyade bir çözüm arayışı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Medya ve İletişim, Kültürel Tartışmalar, 1980, 1992.

Cultural Discussions in the Context of Media and Communication Studies in Turkey (1980-1992)

Banu SAYAR

Tahsin Eren SAYAR

Abstract

In this study, the debates on the changes in the cultural field by the mass media and the media communication studies in Turkey between the period of 1980-1992 were determined and evaluations were made. Within the scope of the study, Ertuğrul Özkök's (İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü ile Sanat, İletişim ve İktidar), Nabi Avcı's (Kitle Kültürü: Enformatik Cehalet), Deniz Güler's (Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi), by Ünsal Oskay (Çağdaş Fantazya: "Popüler Kültür Açısından Bilimkurgu ve Korku Sineması), Emre Kongar (Kültür ve İletişim), Ahmet Haluk Yüksel (Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları), Meral Özbek (Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski) and Ahmet Oktay (Kültür ve İdeoloji), which are thought to fall within the scope of media and communication studies, are emphasized. In the examination, it has been seen that the authors, who offer different perspectives and perspectives, focus on many common points and focus on the criticism of hegemony, ideological approaches, social problems, foreign dependency and alienation. Academicians present critical perspectives and solutions to factors such as literacy rate, migration from village to city, foreign hegemonic publications, and political culture building through media. When examining the differences of opinion of the authors, it was concluded that while academicians such as Nabi Avcı and Deniz Güler argued that the educational function should be increased through the media, academicians such as Ünsal Oskay and Emre Kongar emphasized the function of basic education in breaking the hegemonic structure. Although there are some changes in the ideas of the thinkers, the similar perspectives of the solution proposals are considered as a search for a solution rather than a coincidental approach to that period.

Keywords: Culture, Media and Communication, Cultural Discussions, 1980, 1992.

Giriş

İnsanlığın var olduğu ilk günden itibaren başlayan kültürleşme süreci, teknolojik ve toplumsal gelişmelerle birlikte farklı formlara ulaşmıştır. Yazının bulunması öncesi hâkim olan sözlü kültür, daha çok destanlar ve gelenek-göreneklerimize atıfta bulunurken, yazının bulunmasıyla toplumlararası etkileşim hız kazanmıştır ve mevcut bilgilerin yeni kuşaklara aktarımı daha sağlıklı gerçekleşmiştir.¹ İnsanların yaşayış şekilleriyle bağlantılı olan kültür kavramı her toplumda farklılık gösterdiği gibi zamanla değişen dünya anlayışı, toplumları ortak kültürlere sahip olma sürecine götürmüştür. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası artan endüstrileşme ve ağır çalışma koşulları, insanların kültür ögesini belirlenmiş kalıplar içerisinde yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Kitle iletişim araçlarının hâkim olduğu dünya düzeni ile birlikte medya araçları toplumların kültürlenme süreçlerine doğrudan etki eder hale gelmiştir ve kitle iletişimi ürünleri kültürel olgular olarak nitelendirilmiştir.²

İlk başlarda gazete, dergi, sinema ve radyonun sağladığı bu olgu, zamanla yerini televizyon, günümüzde ise internete bırakmıştır. Coğrafyamızdaki tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu çok uluslu yapının, çağlar boyunca onu büyük bir kültür taşıyıcısı konumuna getirdiği görülmektedir. Ancak 1800’lü yıllardan itibaren başlayan ayrılıkçı hareketler, birçok kültürü içinde barındıran imparatorluğu, dağılma sürecine kadar götürmüştür. Cumhuriyet dönemi ile başlayan ulusçuluk akımı ve beraberinde yaşanan devrimler ise daha Batılı bir kültür anlayışını topluma aktarmaya çalışırken toplum, eski kültürel özelliklerinden de tamamıyla vazgeçmemiştir.³

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte artan modernleşme hamleleri sık sık yaşanan askerî darbeler ile sekteye uğratılsa da özellikle 1970’li yıllar sonrasında çalışmalar yapan birçok fikir insanı, kültürel etkiler ve medya ilişkisine yönelik önemli çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Ele alınan inceleme kapsamında 1980 sonrası yapılan kültürel çalışmalarda, Türkiye’deki kültür-medya ilişkisine yönelik önemli ipuçlarının yer aldığı görülmektedir. Nitekim Türkiye’de, 1970’li yıllardan itibaren çalışmada bahsedilen eserlerde kültür ve iletişim alanlarına yönelik yukarıda söz edilen özellikler derinlemesine incelenirken aynı zamanda kitle iletişim araçlarının etkilerine yönelik tartışmalar da gündemdeki yerini almaya

1 Murat Özbay, “Bilim ve Kültür Aktarıcısı Olarak Yazı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyate Araştırmaları*, 2005, c. 2, sy. 2, s. 71.

2 İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Ankara: Erk Yayınları, 2005, s. 219.

3 Nazife Güngör, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitim*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 12.

başlamıştır. Bu bağlamda ele alınan çalışmada, 1980 darbesi sonrasındaki süreç, 1983'teki seçimler ile Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle başlayan liberalleşme akımı ve yaşanan toplumsal değişimler sonucunda kitle iletişim araçlarının bu dönemdeki kültürel etkileri üzerine değerlendirmeler ele alınacaktır.

Çalışma kapsamında, Nabi Avcı, Ünsal Oskay, Ahmet Haluk Yüksel, Emre Kongar, Deniz Güler, Ahmet Oktay, Ertuğrul Özkök ve Meral Özbek'in kültür, iletişim ve medya bağlantısına yönelik düşünceleri değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu minvalde çalışmanın amacı; 1980-1992 arası dönemde yukarıda ismi sayılan akademisyenlerin medya ve iletişim çalışmaları kapsamında kültür tartışmalarına yönelik düşüncelerini ortaya koymak, o dönemki bakış açılarına ışık tutmak ve bu akademisyenlerin kültür kavramına ilişkin sundukları analizleri değerlendirerek bir sonuç ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, o dönemki kültürel gelişmelerin toplum üzerindeki etkileri ve özellikle kitle iletişim araçlarının gelişim süreci ile toplum üzerindeki yansımalarına ilişkin de bazı ipuçları elde ederek, siyaset-medya, kültür-medya ve kitle iletişim araçlarının toplumsal etkileri üzerine değerlendirmeler yapma amacı güdülmektedir.

I. Popüler Kültür Tartışmaları ve Medya

1980 yılında yapılan darbe sonrası Türkiye'de kültürel anlamda birçok değişim yaşanmıştır. Askerî darbe ile demokratikleşmeye yönelik adımlar sekteye uğrarken üç yıl sonra yapılan seçimler neticesinde başbakan olarak Turgut Özal ve parti olarak da Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesiyle Türkiye'de hızlı bir liberalleşme akımı başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dışa dönük bir politika izlemesi neticesinde tüketim mallarının çeşitliliği artmış ve yeni tüketim kalıpları toplumun geniş bir kesiminde yayılma imkânı bulmuştur.⁴ Böylelikle toplumun kültürel ve sosyal yaşam tarzında birtakım değişimler meydana gelmiştir. Tüketerек kendini tanımlayan ve farklılaşmaya çalışan bir toplum görünümü sunan Türk toplumu⁵, değişim sürecinde liberalleşmenin de etkisiyle Amerika ve Avrupa kaynaklı kültürel göstergelerden daha fazla etkilenmiştir.

Yaşanan kültürel ve ekonomik değişimler 1980'li yıllarda toplumsal yaşamı doğrudan etkilemiştir. 1950'lerden itibaren başlayan ve bu dönemde de yoğunlaşan köyden kente göçle birlikte gecekondulaşma artmıştır ve şehirlerin fizikî yapıları farklılaşmaya başlamıştır.⁶ Köyden kente göç sadece fiziki değişimle sınırlı kalmazken insanların yaşam tarzlarında da birtakım farklılıklar gerçekleşmiştir. Dinlenen müzikten okunan mecmualara kadar birçok düşünsel değişim kültür

4 M. Cem Şahin, "Türkiye'de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 25, sy. 2, s. 158.

5 Aynur Köse, "Geleneksel İle Modern Arasındaki Kültürel Boşluk: 80'lerdeki Toplumsal Değişimi Mizah Üzerinden Okumak", *Milli Folklor*, 2016, c. 28, sy. 111, s. 117.

6 Mustafa Sever, "1980 Sonrası Türkiye'de Kültürel ve Toplumsal Değişim", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2019, c. 2, sy. 3, s. 6.

tartışmalarının daha fazla gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde birçok Türk akademisyen, ortaya koydukları eserlerde yukarıda üzerinde durulan toplumsal ve kültürel değişimlere eleştirel bakış açısı sunmuştur. Gazeteci ve yazar Ahmet Oktay çalışmalarında kitle iletişim araçlarının toplum nezdinde oluşturduğu değişimlere odaklanmıştır. Kitle iletişim araçlarının popüler kültürün oluşmasında önemli role sahip olduğunu belirten Oktay,⁷ medyanın toplumun yeni sürece alışmasını hızlandırdığını belirtmektedir. Ahmet Oktay’a göre popüler kültürün gelişmesinde halk kültürünün büyük bir etkisi vardır. Popüler kültür, yeni bir konsepttir fakat popüler kültür temelde ancak folk kültürü ile anlaşılabilir.⁸

Ahmet Oktay, popüler kültürün bu denli gelişmesinde endüstrileşme ve kapitalist büyümenin etkisine önem vermektedir. Konuya Marksist perspektiften yaklaşan Oktay, popüler kültür ve kitle kültürünün boş zaman kısmına gönderme yapmaktadır.⁹ Oktay, yaratılan boş zamanın insanların hayatlarını etkilemedeki rolüne büyük önem atfetmektedir ve etki sürecinde en önemli unsurlardan biri kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının insanların hayatında önemli rol elde etmesiyle kültürel değişimlere hizmet ettiğini belirten Oktay, sürecin politik unsurlar tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Siyasi güçlerin kültür üretimine önemli göndermeler yapan Oktay, hegemonik yapının popüler kültür üzerinde etkisi olduğunu belirterek oluşan yeni popüler kültür anlayışının insanları gerçek hayattan kopardığını savunmaktadır.¹⁰

1980’li yıllardan itibaren spor, moda, turizm ve daha birçok alan, üretilen yeni kültüre yaptığı katkılarla, insanların düşünme ve hayal etme süreçlerine etki eder hale gelmiştir. Oktay, bu alanların toplumdaki izdüşümünü ideoloji olarak tanımlamaktadır. Oktay’a göre, müzik, spor, moda, turizm ve daha birçok şey, bugünün ideolojisini tanımlamaktadır. Oktay, oluşan bu popüler kültürün meşrulaştırma işlemini başarıyla tamamladığını ve sistemin toplum içindeki var olma sürecine hizmet ettiğini belirtmektedir.¹¹ Bu noktada kitle iletişim araçlarının etkisine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Oktay, Türkiye’nin dışa bağımlı kapitalist düzende hareket eden bir ülke olduğunu savunurken, dışa bağımlılığın Türkiye’de enformasyon araçlarını hızla egemen bir konuma getirdiğine vurgu yapmaktadır.¹² Bu yapı, başlarda bilinçlenmeye yönelik bir takım çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamasına rağmen, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren dışarıdan gelen iletişim araçlarının güçlü yapısı, denetimsizlik ve kontrolsüzlüğün

7 İlker Özdemir, “Political Role of The Popular Culture: The Debate in Turkey as Illustrated by Ahmet Oktay’s and Unsal Oskay’s Approaches”, Yüksek Lisans tezi, 1996, s. 60-67.

8 Özdemir, *Political Role*, s. 66-67.

9 Özdemir, *Political Role*, s. 87.

10 Özdemir, *Political Role*, s. 100.

11 Özdemir, *Political Role*, s. 101.

12 Ahmet Oktay, *Kültür ve İdeoloji*, İstanbul: Gür Yayınları, 1987, s. 65.

artmasına neden olmuştur. Medyanın ortaya çıkardığı bu tekelci yapı içerisinde kültür sorunlarının medyadan ayrı tutulamayacağına kanaat getiren Oktay, öni alınmaz bir değişim dönemine doğru ilerlendiğine dikkat çekmiştir.¹³

II. Popüler Kültür, Kapitalist Toplum ve Siyaset İlişkisi

1980'li yıllarda hızla artan liberalleşme süreciyle birlikte popüler kültür ve kapitalist toplum yapısına ilişkin eleştirel bakış açıları gündeme gelmiştir. Ahmet Oktay'a benzer bakış açısı sunmakla birlikte dönemi ekonomik ve toplumsal süreç bağlamında değerlendiren iletişim bilimci akademisyen Ünsal Oskay, kültürel değişimlerde siyasi güçlerin etkisine dikkat çekmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kültür değişiminin toplumsal bir zorunluluk olduğunu söyleyen Oskay¹⁴, kültür ve ideolojinin medya aracılığıyla aktarıldığını ifade etmektedir.¹⁵ Oskay'a göre, ortaya çıkan popüler kültür kavramı ile halk nezdinde güçlü bir etki dönemi oluşturulmaya çalışılmıştır ve siyasiler durumu politik güçlerini pekiştirmek için kullanmıştır. Kitle iletişim araçları toplum yapılarında değişim oluştururken bireyler medya ve kültür politikaları üzerinden siyasal bir baskı mekanizmasının parçası haline gelmiştir.¹⁶ XIX. yüzyıldan sonra artan kapitalistleşme süreciyle kitle iletişim araçlarının kültürel etkiler oluşturduğuna dikkat çeken Oskay, böylelikle halk kültürünün zayıfladığını savunarak, popüler kültürün tüm dünyada hâkim güç olmaya başladığını ifade etmektedir.¹⁷ Artan popüler kültür yapısının, siyasal güçlerin oluşturduğu hegemonik yapıyla eş zamanlı olarak büyüdüğünü savunan Oskay, özgürleşme ve yabancılaşma sorunlarına eğilerek endüstri devrimi sonrasında totaliter güçlerin insanları etki altına almak için popüler kültür kavramına çok sıkı sahip çıktığına vurgu yapmaktadır. Sahiplenme süreci sonrası popüler kültür üretiminin hegemonik yapıya olan hizmetine dikkat çeken Oskay, toplum üzerindeki kontrol mekanizmasının arttığını ifade etmektedir.¹⁸ Oluşan hegemonik yapıyı eleştiren Oskay, egemenlik sorununa ilişkin şu ifadelerle yer vermektedir:

Günümüzün toplumlarındaki iletişim sorunlarını anlayabilmek için çağımızın teknolojik ussallık anlayışı ile toplumsal egemenliğin kendi kültürel hegemonyasını oluşturmak için yararlandığı kültürel donanımlar üzerinde durmak gerekmektedir. Çağdaş toplumsal yaşamda kamusal yaşam alanlarının hem birbirinden ayrı gibi görünmesi hem de bu iki

13 Oktay, *Kültür ve İdeoloji*, s. 66.

14 Ünsal Oskay, "Gelişme Açısından Kültür Değişimi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1972, c. 27, sy. 4, s. 259.

15 Ünsal Oskay, "Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1980, s. 35, sy. 1, s. 247.

16 Ünsal Oskay, "Azgelişmişlerde Değişim ve Kitle Haberleşmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1968, c. 23, sy. 2, s. 273.

17 Özdemir, *Political Role*, s. 71.

18 Özdemir, *Political Role*, s. 107.

alanın gerçekte bir birlik oluşturması sorunu, günümüzün toplumlarındaki iletişim sorunlarının anlaşılması için öncelikle ele alınması gereken sorunlardır.¹⁹

Oskay, kitle iletişim araçlarının rolünü tartışırken sosyo-ekonomik yapının değişmesinde kitle iletişim araçlarının rolüne dikkat çekmiştir. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının hegemonik bir yapıya bürünmesi, Oskay'ın kültür sorunları çerçevesinde tartıştığı en önemli sorunlardan biri olmuştur. Oskay, oluşan tekeli yapının her geçen gün kültürü etkisi altına aldığını savunurken toplumun bu konuda tamamen savunmasız kaldığını ve etki altında kalışın tekeli yapıyı güçlendirdiğini ifade etmektedir. Adorno ve Horkheimer özelinde kültür endüstrisi eleştirisine birtakım örnekler sunan Oskay, Frankfurt Okulu'nun, yeni kültür endüstrisine ilişkin eleştirilerini sanat üzerinden aktararak filmlerin, tiyatroların ve oyunların her hecesinin hatta her harfinin belirli bir kurgu ve düzen içerisinde hazırlandığını ifade etmektedir.²⁰ Oskay bu durumu bir ileri seviyeye taşıdığı *Çağdaş Fantazyza* adlı çalışmasında baskıcı unsurların insanların hayal güçlerini ve fantazyalarını yok etmeye çalıştığına dikkat çekmektedir. Oskay, bu baskıcı unsura karşı insanların öz benliklerine ve hayallerine bağlı kalmaları gerektiğini ifade ederek fantazyaların önemine vurgu yapmaktadır. Zira Oskay'a göre insanlar gerçek yaşamı algılama biçiminden uzaklaştırılarak gerçek dışı bilince yönlendirilen düşlerin peşinden koşurulmaktadır.²¹

III. Kültür Belirleyicisi Olarak Medya

Kitle iletişim araçlarının kültürel değişim sürecinde yarattığı etki 1980'li yılların başında tartışılmalı bir konu olmuştur. 1980 yılında yayınladığı *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet* adlı eserinde iletişim bilimci akademisyen Nabi Avcı, kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan yeni kültür yapısına eleştirilerde bulunmaktadır. Yazılı ve görsel basın aracılığıyla toplum nezdinde yeni bir kültürel yapının inşasına dikkat çeken Avcı, eleştirel perspektiften yaptığı değerlendirmelerde kitle iletişim araçlarının kültürel etkilerini toplumda yaptığı değişimler üzerinden ele almıştır. Avcı'ya göre kitlelerin fikirlerinin inşa edilmesinde medya önemli bir rol üstlenmektedir. Avcı, eskiden aile içerisinde şekillenen benlik ve dünyayı algılama yapısının artık radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla kitle iletişim uzmanları tarafından şekillendirildiğini eleştirmektedir.²² Oskay ve Oktay'a benzer eleştirilerde bulunan Avcı, Althusser'in *Devletin İdeolojik*

19 Ünsal Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s. 307.

20 Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, s. 311.

21 Ünsal Oskay, *Çağdaş Fantazyza Popüler Kültür Açısından Bilim-Kurgu ve Korku Sineması*, İstanbul: Der Yayınları, ts., s. 8.

22 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 29.

Aygitları'na göndermede bulunarak daha okul çağı başlamadan, kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde belirleyici rol oynadığına vurgu yapmaktadır. Avcı ayrıca Oskay'ın *Çağdaş Fantazy*'sında aktardığına benzer bir yaklaşımı ele alarak oluşan belirleyiciliğin insanların hayatlarını kontrol altına almada önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte toplumsal ilişkilerin bir dizi değişime uğradığını belirten Avcı, bu etkilerin 1960'lı yıllardan itibaren²³ kendisini göstermeye başladığına dikkat çekmektedir. Avcı, kitle iletişim araçlarının güçlü etkisinden söz ederken, aynı zamanda her bir kitle iletişim aracının kendisine has kültür değişimleri oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Avcı'ya göre iletişim araçlarının her biri farklı bir kültür oluşturmaktadır ve bu kültürler insan ilişkilerini ve hayatın her noktasını doğrudan etkilemektedir.²⁴ Avcı çalışmalarında özellikle televizyona ayrı bir önem atfetmektedir. Avcı'ya göre TRT'nin ortaya çıkması sonrasında kültürel anlamda yapılmaya çalışılan bir dizi faaliyete rağmen televizyon, kitle kültürüne ve oluşan arabesk kültüre hizmet eden bir meca olmaya başlamıştır ve televizyon, her gün evimize kadar gelen ve tüm kültürleri kendisine benzetmeye çalışan bir kutuya dönüşmüştür.²⁵ Avcı gazeteler için de benzer eleştirilerde bulunmuştur. Gazeteleri toplumu karmaşıklaştıran, hayatı kişiselleştiren ve insanlar arasındaki ilişkileri biraz daha özsüz, dolaylı ve karmaşık bir hale getiren araç olarak tanımlayan Avcı²⁶ analizlerinde kitle iletişim araçlarının yapay bir dünya inşa etmede de oldukça başarılı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Oskay'a benzer bir perspektiften konuya yaklaşan Avcı kitle iletişim araçlarının etkisini şu şekilde dile getirmektedir:

Kitle haberleşme araçlarının bizi bir dünyadan haberdar ettikleri doğru; ama bu dünya, bizim yaşadığımız dünya değil, haberdar olduğumuz bir dünya.²⁷

Avcı ayrıca oluşan binlerce yıllık bilim ve kültür mirasının tek bir dile mahkûm edilmeye çalışıldığını belirterek kitle iletişim araçlarının oluşturduğu toplumsal, kültürel ve entelektüel ortamı eleştirmektedir.²⁸ Bu yeni popüler kültür kavramını, yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı olmakla eleştirirken mahkûmiyetin sürekli arttığına dikkat çeken Avcı, kültür üzerinde yaşanan bu değişimin, sosyolojik etkilerine ilişkin de önemli analizlerde bulunmuştur. Avcı'ya göre yaşanan kültür değişiminin kırsal kesimlerle kentler arasındaki ilişkileri kökten değiştirerek aile yapıları, cinsiyet ayrımı, ahlak anlayışı, çalışma şartları, zaman kavramı, kısacası gündelik hayatın en küçük ayrıntısına varıncaya kadar her şey köklü bir dönüşüme uğratmıştır.²⁹

23 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 80.

24 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 87.

25 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 112.

26 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 95.

27 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 98.

28 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 125.

29 Avcı, *Kitle Kültürü*, s. 72.

Son olarak eğitim üzerinden çözüm önerileri sunan Avcı, toplumun kültürlenme sürecinde zamanlı ve programlı bir sistem yürütülmesi gerektiğini dile getirerek, eğitimi kasıtlı bir kültürlenme süreci olarak ifade etmektedir.³⁰

IV. Toplumsal Benlik ve Kültür

Köyden kente göçün yoğun olarak yaşandığı 1980’li yılların ilk yarısından itibaren yaşanan kültürel ve toplumsal değişimler ile medyanın bu noktadaki rolü tartışılan önemli bir konu olmuştur. Kültürel değişimlerle birlikte toplumsal benlik ve yaşayış tarzlarında birtakım farklılıklar oluştuğuna dikkat çeken toplum-bilimci akademisyen Emre Kongar, 1986 yılında yayınladığı *Kültür ve İletişim* adlı eserinde medyanın toplumda oluşan yeni kültür yapısına olan etkilerine eleştirel bir bakış açısı sunmuştur.

Kongar, bir toplumbilimci gözüyle yaptığı tahlillerde Türkiye’nin gelişmişlik düzeyine vurgu yaparak söze başlamaktadır. Kongar’a göre Türkiye ileri düzeyde endüstrileşmiş ülkelerin henüz çok gerisindedir. Bu nedenle de o ülkeler için yakın gelecekteki gerçekçi oluşumlar, Türkiye için bir düş, bir ütopya niteliği taşımaktadır.³¹ Kongar, Türkiye’nin yaşadığı bu geri kalmışlığı temelde teknoloji ve enerji konularındaki eksikliklere bağlamaktadır. Dünyanın değişme hızı, hiç kuşkusuz, teknolojiye bağımlı bir olaydır. Teknoloji ise çok büyük oranda enerji ile doğru orantılı olarak gelişir ve değişir.³² Kongar’a göre yaşanan bu geri kalmışlık bir takım sosyolojik sorunları beraberinde getirmektedir. *Kültür ve İletişim* adlı çalışmasında serbest zaman kavramı ile gecekondulaşmayı bir arada değerlendiren Kongar, Türkiye’deki serbest zaman kavramının olası gelişmeleri düşünülürken kırsal ve kentsel kesim çevresinde bir de gecekondulu kesiminin de mutlak surette ele alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır.³³ Kongar’a göre yeterince gelişmemiş olan kırsal alanlar, yazılı iletişim araçlarını kullanma aşamasını yaşamadan, ilkel düzeydeki bir sözlü kültürden, ileri düzeydeki bir sözlü kültüre geçecek ve yazılı iletişim araçları ancak anakronik bir özellik taşıyarak gittikçe işlevlerini ve etkilerini yitireceklerdir.³⁴

Kongar, görsel kültüre geçişi eleştirirken yazılı kültürde oluşan sorunları da ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve değerlendirmektedir. Gecekondulu halkının yazılı kültür için önemli bir potansiyel oluşturduğuna dikkat çeken Kongar, bu kesime ulaşarak gerekli eğitimin sağlanması konusunda özel bir çaba sarf edilmesi

30 Nabi Avcı, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, Sivas: Sivas Kemaleddin İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 1994, s. 71.

31 Emre Kongar, *Kültür ve İletişim*, İstanbul: Say Yayınları, 1986, s. 18.

32 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 19.

33 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 25.

34 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 32.

gerektiğini ifade etmektedir.³⁵ Yazılı kültürde oluşan sorunları temelde dergicilik, karikatür ve çizgi roman üzerinden aktaran Kongar, dergiciliği, Türk toplumunun önemli bir kültürel parçası olarak adlandırmaktadır.³⁶ Karikatür ve çizgi roman ise özellikle mizahi anlamdaki aktarımlarıyla toplumsal yaşama ayna tutmaktadır. Buna karşın Kongar, özellikle çizgi romanı, edebiyatın arabeskleşmesi olarak yorumlamakta ve aynı zamanda bu mecrayı kötü anlamda bir popülerleşme olarak aktarmaktadır.³⁷

Görsel medyaya yönelik önemli saptamalar yapan Emre Kongar, 1980'li yıllardaki TRT'nin yayıncılık politikasını eleştirerek televizyonun, Türk kültürüne büyük zararlar verdiğini ifade etmektedir. Kongar durumu özellikle TRT'nin yayın politikasını arabesk kültür bağlamında sunmasıyla eleştirmektedir.³⁸ Kongar, TRT'yi özellikle kitaplara özendirici yayıncılık yapmamakla suçlamakta ve bu durumu dolaylı bir düşmanlık olarak belirtmekte ve videoya ilişkin kültürel değerlendirmelere bakıldığında 1980'lerdeki Türkiye'nin kültürel durumunu şu şekilde değerlendirmektedir:

Her kaset belli bir içerikle birlikte belli mesajlar taşır. İyi, kötü, çirkin, güzel, doğru ve yanlış, kimi zaman çok belirgin, kimi zaman ise belli belirsiz, kasetten bireyin bilincine akar gider. İşte bu değerler, inançlar, görüşler videonun toplumsallaştırıcı işlevini belirler.³⁹

Türkiye'de 1970'lerin sonunda etkili olmaya başlayan arabesk kültür, popüler kültür kavramı ile birtakım bağlantılar içermektedir. Özellikle gecekondulaşma ve köyden kente göçün artması sonucu arabesk bir kültür yapısının⁴⁰ oluştuğuna dikkat çeken iletişim bilimci akademisyen Meral Özbek, çalışmalarında Kongar'a benzer bir takım analizlerde bulunmaktadır. Kongar'ın arabesk kültüre ilişkin sunduğu eleştirel bakış açısını doktora tezi olan "Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski" adlı çalışmasında farklı bir bakış açısı ile aktaran Meral Özbek, müzik temelli arabesk olgusunun kültürel anlamda sağladığı değişimler ve bunların sonuçları üzerinde durmuştur. Arabeskin popüler geleneğe dayanan belirli insani değerler olduğunu ifade eden Özbek, bu olgunun yaşanan günlük hayat tecrübelerinden ziyade, bu tecrübelerin yarattığı belirli sorunların çözümü olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Özbek bu noktada özellikle sosyolojik tahlillere önem vererek

35 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 35.

36 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 64.

37 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 77.

38 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 125.

39 Kongar, *Kültür ve İletişim*, s. 136.

40 Meral Özbek, *A Case of Modernization and Popular Identity Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (eds.), Washington: University of Washington Press, 1997, s. 211.

41 Meral Özbek, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.

arabesk kültürün oluşumunu birtakım uyumsuzluklar üzerine kurmamaktadır. Özbek’e göre arabesk kültür, kent kültürünü anlamaya çalışan ve bir yandan direnme taşıırken diğer yandan uyum sağlayan bir yapıdadır.⁴² Nitekim Özbek bu durumu şu şekilde savunmaktadır:

Eğer arabeski popüler kılan ilk çekirdek toplumsal kesimlerin geçekonu sakinleri ya da kent kenarlarında yaşayan popüler sınıflar olduğunu kabul ediyorsak arabesk şarkı sözlerinin gerçekten de ekmek parası kazanmak, iş bulmaktan, çocukları okutmak, kadınların değişmek zorunda olmalarından, erkeklerin kadının değişen konumunu kabullenmek durumuna ve ayrıca altyapı sorunundan konuta dek pek çok manevi ve maddi sorunlara doğrudan işaret eden bir söyleme sahip olması doğal olmalıydı. Ama böyle değil.⁴³

Özbek’in çalışmasında dikkat çeken bir diğer unsur arabesk kültürün özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşadığı değişim üzerinedir. Özbek, 1980’li yılların ortasında iktidara gelen Anavatan Partisi’nin arabesk parçaları seçimlerde kullanılmasıyla arabesk müziğin siyasetin bir parçası haline geldiğini belirtmektedir. Özbek’e göre bu durum seçim sonuçlarını da doğrudan etkilemiştir.⁴⁴ Özbek, bu yeni yapı içerisinde insanların 1980’li yıllarda arabesk kültürü aynı zamanda bir hegemonik öge olarak kullandıklarına dikkat çekmektedir. Nitekim seçimlerde elde edilen başarılar neticesinde yalnızca iktidarlar değil muhalefetler de arabesk kültüre dem vurarak onu bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Özbek’e göre arabeskin Türkiye’deki kültürel iktidar sürecinde çizgi içi ve dışı karmaşık serüveni, hegemonya problemi göz önünde tutularak kavranabilmektedir.⁴⁵

Meral Özbek’in 1989 yılında tamamladığı doktora tezinde popüler kültür ve arabesk kültür konularını ele alması, o döneme göre önemli bir adım olmuştur. Nitekim çalışmasını daha sonra bir kitap haline getiren Özbek, önsözünde o dönemde yaşadığı birtakım zorluklardan bahsederek çalışmasının enstitü tarafından başta kabul edilmediğini, daha sonraki süreçte Şerif Mardin’in tez projesinin kabulüne ilişkin yazdığı bir rapor neticesinde çalışmanın hayat bulduğunu dile getirmiştir. Yine doktora döneminde Ünsal Oskay’dan aldığı dersler neticesinde zihninde bu konuya yönelimin oluştuğunu söyleyen Özbek, Oskay’ın, çalışmasında büyük etkisi olduğunu aktarmaktadır. Dolayısıyla Özbek bu çalışmada yalnızca popüler ve arabesk kültürü anlatmakla yetinmemiştir. Kuramsal ve metodolojik açıdan geniş bir perspektifte veriler sunan Özbek, modernleşme - popüler kültür

113.

42 Özbek, *Popüler Kültür*, s. 113.

43 Özbek, *Popüler Kültür*, s. 107.

44 Özbek, *Popüler Kültür*, s. 122.

45 Özbek, *Popüler Kültür*, s. 215-216.

ilişkisi, hegemonya ve kültür sanat gibi kavramlara dikkat çekerek Orhan Gencebay örneği üzerinden döneme ilişkin ciddi bir tablo sunmuştur.

V. Teknolojik Gelişmeler ve Yeni Kültürün İnşası

Liberalleşmeyle artan tüketim unsurları neticesinde teknolojik gelişmeler de sürecin önemli bir parçası olmuştur. Teknolojik gelişmelerin toplum nezdinde değişim sürecini arttırdığını söyleyen akademisyen ve gazeteci Ertuğrul Özkök, 1982 yılında yayınladığı *Sanat İletişim İktidar* ve 1985 yılında yayınladığı *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü* adlı eserlerinde kitle iletişim araçlarının kültürlenme özelliği ve teknolojik gelişmelerin etkileri üzerine önemli vurgular yapmaktadır. Özkök'e göre kültür etkinliklerinin gelişmesinde birinci önemli nitelik değişim üretici ve tüketici kategorilerinin birbirinden ayrışması ise, ikinci anlamlı değişim de seçkinler ve geniş yığınlar kültürlerinin ortaya çıkışıdır. Özkök, kitle kültürünün bu iki önemli değişim sonucunda ortaya çıkan bir eğilim olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶ Bununla birlikte Özkök, özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşanan teknolojik değişimlerin, iletişim kavramında birtakım farklılıklar yarattığını ifade etmektedir. Bu farklılıklarla beraber haber ve genel kültür kavramları yeni bir tanıma kavuşurken aynı zamanda popüler kültür kavramı iletişim araçlarıyla bağlantılı hale gelmiştir.

Özkök'e göre teknolojik anlamda yaşanan değişimler insanların tüketim alışkanlıklarını hızlandırırken özgürlük kavramı etrafındaki taleplerini ve mücadelelerini ortaya çıkarmıştır. Televizyon kanallarının çoğalması, videonun evlere girmesi, uydu yayıncılığı, sayıları giderek artan yazılı araçlar, ses kayıt teknikleri bireye özgür denebilecek bir kültürel tüketim programı yapma olanağı sağlamaktadır. Bütün bunlar sonucunda her gece ayrı kültürel ürünlerle karşı karşıya kalacak insanlardan oluşan kültür tablosu karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷ Özkök, bu tablonun iletişimin kuramsallaşmasına da büyük katkıları olduğunu belirtmektedir. Özkök'e göre bu süreçle birlikte insanlar haber alma ve toplumsal gelişmeleri öğrenmede büyük kolaylıklar elde etmiştir ve televizyon, radyo ve kitlesel boyutta dağıtılan gazetelerin süreçte payı büyüktür.⁴⁸ Özkök, kültürel değişimlerde kitle iletişim araçlarına birtakım eleştiriler de getirmektedir. Yazıyı iktidarların önemli bir araç olarak kullandıklarını ifade eden Özkök, özellikle çağımızdaki kitle iletişim araçlarının hâkim sınıflar tarafından bir sömürü aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁹

Türkiye'de televizyonun etkilerinin arttığı 1980'li yıllardan itibaren televizyonun sosyolojik boyutlarına ilişkin çok sayıda araştırma yapılmıştır. Televizyon çocuk

46 Ertuğrul Özkök, *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*, Ankara: Tan Yayınları, 1985, s. 105.

47 Özkök, *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*, s. 364.

48 Ertuğrul Özkök, *Sanat İletişim ve İktidar*, Ankara: Tan Yayınları, 1982, s. 38-39.

49 Özkök, *Sanat İletişim ve İktidar*, s. 97.

ilişkinine yönelik tartışmalar yürüten iletişim bilimci akademisyen Deniz Güler, televizyonun çocuklar üzerindeki olumsuz imajına dikkat çekmiştir. Yabancı kaynaklı çizgi filmlerin birçoğunun şiddet, anlama güçlüğü ve duygusal bozukluklara neden olduğunu aktaran Güler⁵⁰ 1990 yılında tamamladığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” adlı doktora tezinde ise medya araçları üzerinden kültür inşası ve özellikle televizyon programları bağlamında bir model geliştirerek çocuklara yönelik eğitici yayınların önemini vurgulamıştır. Özkök’ün eleştirilerine benzer tahliller yapan Güler, aynı zamanda sürece ilişkin çözüm önerileri sunarak televizyon programlarının yanı sıra çocukları hedefleyen müstakil bir yayıncılık yapacak televizyon kanalının kurulması üzerinde durmuştur. Televizyonu kültürlenme sürecinin önemli bir aracı olarak değerlendiren Güler, yayınlanan programların ve bu programlarda temsil edilen karakterlerin rol model olarak çocuklara etkisi üzerinde durmuştur. Güler, çizgi film karakterlerinin, sanatçıların ve sunucuların oluşan popüler kültür ile yakından tanınan kişiler haline gelmesini konuya ilişkin önemli bir örnek olarak sunmaktadır.⁵¹

Güler çalışmasında, televizyon programları aracılığıyla oluşan yeni kültür sürecine yönelik önemli analizler yapmıştır. Özellikle dış kaynaklı yayınların yeni bir kültür yapısı inşa etmede olumsuz rol oynadığına işaret eden Güler, dış kaynaklı iletilere olan açıklık belli ülkelerin tekelleşmesine ve onların ülkemizde bir kültür yapısı oluşturduğuna yönelik eleştirilerde bulunmaktadır.⁵² Çalışmasının temelinde çocuklara verilen kültür ve sonuç olarak nasıl bir toplumsal kimliğin beklendiği sorularını yerleştiren Güler, çalışmanın yapıldığı dönemde yüzde 97 oranında olan dış kaynaklı çocuk programlarının yabancı kültürlerin izini taşıdığına dikkat çekmiştir.⁵³ Kültür ve iletişim çalışmaları bağlamında çocuklar üzerinde yaratılan bu yeni kültür inşasının bir an önce sona erdirilmesi gerektiğini söyleyen Güler, dış kaynaklı yayınların çocukların geleceğine yönelik karamsarlık yarattığını belirtmektedir. Güler’e göre dış kaynaklı kültürel saldırılara karşı yapılması gereken temel görev ayrı bir çocuk kanalı kurulması ve bu kanalın okulun ya da oyunun bir uzantısı olarak düşünülmesi gerektiğidir.⁵⁴

VI. Kültür İnşasında İdeoloji

Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu’nun kurucu dekanlığını yapan Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, Atatürkçü Düşünce Sistemi’nin toplumsal boyutları ile iletişim alanının bu pratiğe yapacağı katkılara ilişkin birçok

50 Deniz Güler, “Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film, *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1989, c. 5, sy. 1, s. 168-169.

51 Güler, *Eğitim İletişimi*, s. 100.

52 Güler, *Eğitim İletişimi*, s. 101.

53 Güler, *Eğitim İletişimi*, s. 217.

54 Güler, *Eğitim İletişimi*, s. 249.

çalışma gerçekleştirmiştir.⁵⁵ Bu bağlamda Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu ile devamında gelen İletişim Bilimleri Fakültesi'ni Türkiye'de iletişim alanının akademik bir disiplin çerçevesinde tartışılması bağlamında yöneten Aşkun⁵⁶ Deniz Güler ile birlikte iletişim bilimci akademisyen Ahmet Haluk Yüksel'in doktora tez danışmanlıklarını yürütmüştür. Yapıldığı dönemlerde toplumsal sorunlara bir çözüm arayışı uğraşına girişen çalışmalardan biri de Ahmet Haluk Yüksel'in 1986 yılında tamamladığı "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları" adlı doktora tezi olmuştur.

Tezinde Atatürkçü düşünce sistemi ile kültürel çalışmaları bir arada aktaran Ahmet Haluk Yüksel, kültürel gelişmeleri Atatürkçü perspektiften değerlendirerek konuya ilişkin farklı bakış açısı sunmaktadır. Yüksel'e göre, toplumsal yaşam içerisinde insanlar, işitsel temele dayanan iletişimin yanı sıra; işlevi açısından bu iletişim türündeki simgelerin geçerlilik ve güvenilirliğini sağlama görevini üstlenen görsel iletişim ve teknikleri geliştirmişlerdir. Bu iki iletişim türüne sonradan çevre koşulları ve güncel yaşamın koşullayıcı etkisi de katılarak kültür çerçevesi içinde bir bütünlük kazandırılmıştır. Kültür olgusu, bu anlamda, özgün nitelikli bir iletişim ortamı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷ Yüksel, ayrıca iletişim olgusunun kültürel anlamdaki eğitici rolüne göndermeler yapmaktadır. İletişimi bir öneri ve düzenleme unsuru olarak sunan Yüksel, bu yapının davranış kalıpları ve şekillendirmeleri konusunda önemli rolleri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

Sözlü kültür ve yazılı kültür arasındaki çatışma birçok düşünür tarafından yıllardır süre gelen bir tartışma içerisinde yer almaktadır. Daha önce Kongar'ın da ifade ettiği sözlü kültür tartışmaları, Yüksel'in çalışmalarında da önemli bir sorun-sal olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksel bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Dünyada var olan genel eğilimin tersine, sözlü kültür, yazılı kültüre olan üstünlüğünü hala sürdürmektedir. Durumun böyle oluşu konusunda üç önemli faktörden söz etmek mümkündür. Bunların birincisi, Türkiye'de halen okuma-yazma bilme oranının oldukça düşük oluşudur. İkincisi, eski yazının öğrenme zorluklarının pekiştirdiği ve artık bilenler arasında

55 İnal Cem Aşkun, "Cumhuriyetimizin Temeli: Atatürkçü Düşünce", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1997, c. 5, sy. 20, s. 387-397; a.mlf., "Atatürk'te Zafer Düşüncesi ve Toplumsal Boyutları", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1991, c. 9, sy. 9, s. 1-9.

56 İnal Cem Aşkun, "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1979, c. 1, sy. 1, s. 1-22; a.mlf., "T.Ö.E.F.'den İletişim Bilimleri Fakültesine", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1980, c. 3, sy. 3, s. 1-28.

57 Ahmet Haluk Yüksel, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1987, s. 182.

58 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 184.

bile gelenekselleşmeye başlamış olan okuma-yazma tembelliğidir. Anılan faktörlerin üçüncüsü ise görsel-işitsel özelliği nedeniyle, çekicilik oranı ile algılanabilme kolaylığı yüksek olan televizyonun toplumumuzda artık kazanmış olduğu yaygınlık ve etkinliğidir.⁵⁹

Yüksel burada özellikle Türkiye’de okuma yazma oranının düşüklüğüne önemli bir rol atfetmektedir. Kongar’ın belirttiği gecekondulaşma kültürü ve sözlü kültürün kendini tamamlamama konusu, Yüksel tarafından da önemli bir sorun olarak ön plana sürülmektedir. Yüksel bunun yanında, okuma yazma bilen insanların kitaplara olan ilgisizliğini ve televizyonun görsel hapsini, bu unsurların bir diğer aşaması olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Atatürkçü düşünce sisteminin kültür olgusuna verdiği öneme dikkat çeken Yüksel’e göre kültür bir anlamda yaşam biçimi olarak ele alınabilmektedir ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturan Atatürkçü düşünce sisteminde de kültür olgusuna büyük önem verilmektedir.⁶⁰ Bununla birlikte Atatürk, geçmişe ait olan kültürel anlayışı reddetmemekte aksine bunu tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirmektedir. Yüksel, bu durumu Atatürk’ün bir rehber olarak gördüğünü açıklamaktadır. Atatürkçü düşünce sistemi aracılığıyla toplumsal bilinçlenme sürecinin artacağını söyleyen Yüksel, toplum nezdindeki düşük eğitim seviyesi, okuryazarlığın azlığı ve kitle iletişim araçlarının etkilerine yönelik çalışmaların Atatürkçü kültür altyapısı ile çözüleceğine vurgu yapmaktadır.

Yüksel, Atatürkçü düşünce sisteminde kültürel gelişmeyi en fazla yazı üzerinden değerlendirmektedir. Yazıyı, Cumhuriyet’in ilk döneminin önemli bir gelişim materyali olarak değerlendiren Yüksel, Atatürkçü düşünce sisteminin bu temele dayanmasının kültürlenme, eğitim ve bilinçlenme gibi birçok haklı gerekçesi olduğunu ifade etmektedir. Yüksel’e göre “yazı devrimi” toplumsal iletişimin çağdaştırılmasında önemli bir öneme sahiptir. Yüksel, yazı devrimini, iletişim devriminin önemli bir parçası olarak görmektedir.⁶¹ Bu bağlamda dil devrimi, Atatürkçü düşünce sistemi doğrultusunda büyük bir iletişim devrimi olarak aktarılmaktadır. Yüksel, bu devrimlerin karşısında olanların, halkın çağdaşlaşmasını, aydınlanmasını istemeyenlerin, Türk dil devrimine karşı duydukları düşmanlığın başlıca nedenini, onun bir Atatürk devrimi olarak başarısında aranabileceğini ifade etmektedir.⁶² Yüksel, aynı zamanda bu gelişmeleri karşılıklı kültür alışverişi olarak adlandırmaktadır. Türk ulusunun diğer toplumlardan aldığı kültürel olguları doğal bir yaklaşım olarak lanse eden Yüksel, Türk kültürünün de iletişimde bulunduğu toplumlara kendi değerlerini yansıtacağını dile getirmektedir.⁶³

59 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 191.

60 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 257.

61 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 273.

62 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 279.

63 Yüksel, *Atatürkçü Düşünce*, s. 367.

Sonuç

Öncelikle Tanzimat sonrasında ise Meşrutiyet ile başlayan modernleşme girişimleri Türk toplumunda Cumhuriyet'in ilanı sonrasında birtakım köklü değişimler yaratmıştır. Çok partili yaşama geçişle birlikte demokratikleşmeye yönelik adımlar kuvvetlenmiş olsa da askerî darbeler neticesinde modernleşme hamleleri sık sık sekteye uğratılmıştır. 1970'li yılların sonlarından itibaren toplumda artan ekonomik sıkıntılar ve köyden kente göçün yaygınlaşması neticesinde toplumun kültürel kodlarında birtakım değişimler yaşanmıştır. 1980 askerî darbesi ve sonrasında liberalleşme konusunda atılan adımlar toplum nezdinde değişimlerin hızını artırırken o yıllarda çalışma yapan birçok akademisyen kültür, medya ve toplumsal yapıda yaşanan farklılıklara ilişkin çalışmalar üretmişlerdir.

Türkiye'de kültür ve medya ilişkisine eleştirel bir bakış açısı sunan Ünsal Oskay, kitle iletişim araçlarının kültürle olan ilişkisini daha çok hegemonik açıdan değerlendirmektedir. Kitle iletişim araçlarının yarattığı etkiyi güçlü bir yapıda aktaran Oskay, devletlerin toplum üzerinde etki ve baskı oluşturmak için kültürle birlikte kitle iletişim araçlarının ne denli etkin bir şekilde kullanıldığını sıklıkla belirtmektedir. Oskay, aynı zamanda oluşturulan yeni kültür anlayışının, insanların hayatlarını etkileyerek onların yerine düşünme tarzı geliştirdiğini söylemektedir. Bu noktada iletişim araçlarına yönelik eleştirilerde bulunan Oskay, özellikle televizyonun kültür kıyımı konusunda önemli işlevler üstlendiğine vurgu yapmaktadır. Oskay'ın çalışmalarına genel bir perspektifte bakıldığında ideoloji üzerinden kültürel göstergelerin yeniden inşa edilmesine odaklanıldığı görülmektedir. Zira Oskay kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşturulan yeni göstergelerin iktidar odakları tarafından desteklendiğini eleştirmektedir.

Konuya yönelik bir diğer önemli yaklaşım, Ahmet Oktay'ın çalışmalarında yer almaktadır. Oktay, Oskay'a benzer bir perspektif sunarak, kitle iletişim araçlarının toplumları yönlendirmesine ve etkilemesine yönelik dikkat çekici analizlerde bulunmaktadır. Oktay'a göre hegemonik yapının ele geçirdiği kültürel değişim olgusu, insanlar üzerinde baskıya neden olmaktadır. Bu baskı bir yandan insanların yerine düşünce tarzı oluşturmaya çalışırken, diğer yandan onları sistemin içerisinde tutmak ve oluşturulan suni kültürü aktarmakla meşguldür. Özellikle televizyonların önemine vurgu yapan Oktay, bu mecralar üzerinden yapılan yayımların, insanlar tarafından herhangi bir süzgeçten geçirilmeden alındığına yönelik önemli tespitlerde bulunmaktadır.

1980'li yıllardaki çalışmalarda daha çok toplumsal analizler ve veriler üzerinden çerçeve çizen toplumbilimci Emre Kongar'ın temelde üzerinde durduğu en önemli nokta, insanların sözlü kültürü tamamlamadan maruz kaldıkları görsel kültür ve bunun toplum üzerinde oluşturduğu etkiler üzerinedir. Özellikle gecekondulaşma kültürünün insanları etkisi altına aldığına yönelik tespitlerde bulunan Kongar, kitle iletişim araçlarının eğitici bir rol üstlenmekten ziyade insanları tembelleştirdiğini

söyleyerek, kitle iletişim araçlarının yarattığı etkiye ilişkin olarak başta TRT olmak üzere birçok medya mecrasının üstlendiği rolü yeterince faydalı bir şekilde kullanamadığına dikkat çekmektedir. Kitle iletişim araçlarının kültür oluşturmadaki rolüne yönelen Kongar, buna karşın medya mecralarının bu konuya yeteri kadar eğilemediğini ve özellikle okuma yazma oranı düşük olan toplumun dışarıdan gelecek her türlü etkiye açık olduğunu net bir şekilde açıklamaktadır.

Kitle iletişim araçlarının etkisine yönelen Nabi Avcı, temelde diğer düşünürlerle paralel bir çizgide hareket etmektedir. Kitle iletişim araçlarının sunduğu enformasyonun insanların ne düşündüğünden ziyade ne düşündürülmesi gerektiği üzerine olduğunu aktaran Avcı, bu araçların toplumu istediği yöne doğru yönlendirdiğini belirtmektedir. Nabi Avcı ayrıca kitle iletişim araçlarının toplumlar üzerinde oluşturduğu hegemonik yapıya değinerek özellikle televizyonun insanları yönlendirmede etkin bir araç olduğunu dile getirmiştir ve oluşan hegemonik yapının kültürel anlamda toplumsal değişimler yarattığını aktarmaktadır.

Kitle iletişim araçları ve kültürel işlevleri üzerine yazdığı doktora tezi ile Atatürkçü düşünce perspektifinden değerlendirmelerde bulunan Ahmet Haluk Yüksel, kültürel işlevleri temelde Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin devrimleri üzerinden yorumlamaktadır. Özellikle yazı (harf) devriminin kültürel anlamda büyük değişimler oluşturduğuna dikkat çeken Yüksel, devrim ile birlikte toplumsal değişimlerin hızlandığına dikkat çekmektedir. Yaşanan değişimlere karşın okuma yazma oranındaki düşüklüğün yarattığı etkileri olumsuz bir perspektifte değerlendiren Yüksel, okuma yazma bilen insanların okumaya olan ilgisizliğini ise Kongar'a benzer bir yapıda eleştirerek bu konuya ilişkin çözüm önerileri sunmaya çalışmaktadır.

Deniz Güler, medyanın kültürlenme alanındaki etkilerinden söz ettiği çalışmasında televizyonun etkisine özel bir yer ayırmıştır. Özellikle televizyon programları aracılığıyla dayatılan yeni kültür anlayışına eleştirel yaklaşım sunan Güler, dış kaynaklı yayınların oluşturduğu hegemonik yapıyı çocuklara yönelik yayınlar üzerinden anlatmıştır. Yerli televizyon programları ve çocuk kanalları ile bu sorunun çözülebileceğine değinen Güler, oluşan dış kaynaklı tekelleşmenin giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Ertuğrul Özkök, çalışmalarında daha çok kitle iletişim araçlarının kültürlenme sürecindeki etkilerine değinmiştir. Özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte artan enformasyon akışını özgür bir seçim olarak tanımlayan Özkök, bu yapının yeni bir sömürge düzenine doğru evrilmeye başladığına dikkat çekmiştir.

Arabesk kültürün inşası üzerine yaptığı değerlendirmelerde, ideolojik ve sosyolojik tanımlamalar yapan Meral Özbek, oluşan arabesk kültürün temellerine yönelik önemli saptamalarda bulunmaktadır. Popüler kültürün inşasında müzik ve arabesk kavramının büyük bir yer edindiğini belirten Özbek, 1980'li yıllardan sonra bu kavramın ideolojik ve siyasi bir meta olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir.

Atatürkçü düşünce sisteminin kültür olgusuna yeni bir yaşam biçimi sunduğunu ifade eden Yüksel ve Güler, bununla birlikte geçmiş kültürlerin de tamamlayıcı bir rol üstlendiğine dikkat çekmektedir. Kültürel yaklaşımların bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ifade eden Yüksel, Atatürk'ün kültürel gelişimleri bir rehber olarak ele aldığını dile getirmektedir.

Yukarıda belirtilen tüm yaklaşımlar ışığında düşünürlerin medya ve iletişim çalışmalarına yönelik kültür tartışmalarını beş ana başlık altında toplamak doğru olacaktır. Bu başlıklar; Hegemonya Eleştirisi, İdeolojik Yaklaşımlar, Toplumsal Sorunlar, Dışa Bağımlılık ve Yabancılaşma Sorunu ve Teknolojik Gelişmeler'dir. Çalışmada oluşturulan bu beş ana başlık akademisyenlerin düşünceleri ve 1980'li yıllardaki eserlerinde oluşturdukları tahlillere dayanarak hazırlanmıştır.

Hegemonya Eleştirisi başlığı altında Ahmet Oktay, Ünsal Oskay, Nabi Avcı, Meral Özbek ve Deniz Güler birtakım değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Oktay, hegemonik yapının oluşturduğu baskı unsurlarının yeni bir kültür yaratmadaki sorunlarına değinirken, Ünsal Oskay bu hegemonik yapının aynı zamanda insanların düşüncelerini dahi yönlendirdiğini söylemektedir. Nabi Avcı ise Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları* yaklaşımı bağlamında yaptığı değerlendirmede medyanın yeni bir kültür oluşturmada bireyleri yönlendirici bir yapıda olduğunu ifade etmektedir.

Ahmet Haluk Yüksel, ideolojik yaklaşım perspektifinde yaptığı değerlendirmelerde Atatürkçü düşünce sistemini ön plana çıkarmıştır. Atatürkçü düşüncenin kültürlenme sürecine büyük katkılar yaptığını belirten Yüksel, özellikle Harf Devrimi'nin toplumun yeni bir kültüre olan alışma sürecine büyük katkı sağladığını ifade etmektedir. İdeolojik anlamda değerlendirmeler yapan bir diğer isim olan Ünsal Oskay, eleştirel teori üzerinden Frankfurt Okulu'nun kültür eleştirilerine sık sık değinerek popüler kültür inşasında sömürü düzenine dikkat çekmiştir. Ahmet Oktay ise yeni popüler kültür inşasında egemen güçlerin baskısı ve ideoloji kavramına sıkça değinmiştir. İdeolojik anlamda geliştirilen yaklaşımların halka yeni bir kültür inşası sunduğunu belirten Oktay, bu konuyu eleştirel bir dille ele almıştır.

Bir diğer madde olan toplumsal sorunlarda öncelikle Emre Kongar'ın analizlerine bakmakta fayda olacaktır. Emre Kongar gecekondulaşma üzerinden yaptığı değerlendirmelerde düşük okuma yazma oranının halkın kültürlenme sürecine önemli etkiler yaptığını ifade etmektedir. Nabi Avcı ise toplumsal sorunlarda özellikle eğitim konusuna dikkat çekmektedir. Televizyon üzerinden verilen eğitimlerin büyük sorunlar yarattığına dikkat çeken Avcı, kültür sanat programlarının azlığına vurgu yapmaktadır. Meral Özbek ise toplumsal sorunlarda Kongar'a benzer bir şekilde gecekondulaşmaya büyük önem vermiştir. Gecekondulaşmanın arabesk kültüre büyük katkılar sağladığını belirten Özbek, bu kültürün zamanla ideolojik bir nesne olarak kullanıldığına da dikkat çekmiştir.

Dışa bağımlılık sorununu Ünsal Oskay ve Deniz Güler, yabancılaşma kavramı üzerinden anlatmaktadır. Özellikle yaratılan yeni popüler kültürün insanları yabancılaştırdığını belirten Oskay ve Güler, bu yapıyı eleştirel bir açıdan değerlendirmiştir. Deniz Güler ek olarak dış kaynaklı yayınların çokluğunun kültür inşasında büyük bir sorun oluşturduğunu ifade ederek oluşturulan bu yapay kültürün çocukların gelişimine yönelik büyük sorunlar yarattığını ifade etmektedir. Ahmet Oktay, özellikle teknolojik gelişmeler üzerinden yaptığı değerlendirmelerde geri kalmışlık düzeyinin dışa bağımlılığı artırdığına işaret etmektedir.

Teknolojik gelişmelere yönelik Emre Kongar, gecekondulaşma sonrasında oluşan düşük eğitim düzeyinin bir diğer nedeninin de toplumsal geri kalmışlık olduğunu ifade etmektedir. Ertuğrul Özkök ise bu yaklaşımı kitle iletişim araçlarının gelişimi üzerinden değerlendirmektedir. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler sonucunda toplumların daha hızlı bir yükselme sürecine girdiğini ifade eden Özkök, bu yaklaşımın toplumların kültürlenme sürecine etki sağladığını belirtmektedir.

Bu yaklaşımların yanı sıra yazarların üzerinde durduğu birtakım ortak noktalar bulunmaktadır. Okuma yazma oranı, köyden kente göç, dış kaynaklı yayınların hegemonyası, medyanın yeni bir kültür inşa etme süreci ve kültürün inşasında politik unsurların kullanımı bu ortak noktalardan bazılarıdır. Okuma yazma oranının düşük olması toplumun dış kaynaklı kültür aktarımının toplum nezdinde kolayca kabul edilmesi üzerinden eleştirilmektedir. Köyden kente göç ile toplumun dinamiklerinde yaşanan değişimler özellikle arabesk kültür üzerinden aktarıırken medyanın bu noktada halkı etkilemede önemli bir unsur olarak kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde 1980'li yıllar sonrasında kültürel anlamda yapılan çalışmalar temelde benzer sorunlara eğilmektedir. Birçok farklı ideolojik düşünce ve bakış açısına sahip olmasına rağmen bu çalışmaya dahil edilen sosyal bilimcilerin/akademisyenlerin çalışmalarında ele alınan kültürel gelişmeler ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiyi eleştirel bir perspektiften değerlendirmektedir. Kitle iletişim araçlarının eğitici rolüne dikkat çeken düşünürler bununla birlikte toplumdaki düşük okuma-yazma oranının oluşturduğu etkiyi göz ardı etmemektedirler. 1980'li yıllarda televizyonun oluşturduğu tekel yapı hakkında birçok eleştiri çalışmalarda öne çıkarken aynı zamanda televizyon aracılığıyla insanlara aşılanan hegemonik yapının kültürel anlamdaki etkilerine yönelik saptamalara da yer verildiği görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının kültürel etkileşimde oynadığı rol ve siyasal güçlerin oluşturduğu baskı konusunda kitle iletişim araçlarından faydalanma konusu da çalışmalarda önemsenen ve öne çıkan iki temel konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

1980'li yıllardaki siyasal ve ekonomik yapı, genel bir perspektifle ele alındığında yukarıda adı geçen isimlerin, kültür ve iletişim araçları ilişkisine dair temelde benzer bir düşünce sistemine sahip oldukları söylenebilir. Bu bağlamda farklı ideoloji ve düşünce sistemindeki düşünürlerin temelde aynı eleştirilerde bulunmaları, kitle

iletişim araçlarının kültürel anlamda yarattığı değişimlerin toplumda oluşturduğu ortak etkilere dayandığı düşünülmektedir. Bu nedenle 1980'li yıllar Türkiye'sinde yapılan akademik çalışmalarda aynı konuların ele alınması ve benzer düşüncelerin etrafında buluşulması, bir tesadüften ziyade dönemin akademik bilgi üretimindeki çözüm arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aşkun, İnal Cem, "Atatürk'te Zafer Düşüncesi ve Toplumsal Boyutları", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1991, c. 9, sy. 9, s. 1-9 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/150194> [Erişim Tarihi: 08-12-2021]).
- Aşkun, İnal Cem, "Cumhuriyetimizin Temeli: Atatürkçü Düşünce", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1997, c. 5, sy. 20, s. 387-397 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20683> [Erişim Tarihi: 08-12-2021]).
- Aşkun, İnal Cem, "T.Ö.E.F.'den İletişim Bilimleri Fakültesine", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1980, c. 3, sy. 3, s. 1-28 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/150015> [Erişim Tarihi: 08-12-2021]).
- Aşkun, "İnal Cem, Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1979, c. 1, sy. 1, s. 1-22 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1505335> [Erişim Tarihi: 08-12-2021]).
- Avcı, Nabi, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, Sivas: Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 1994.
- Avcı, Nabi, *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Ankara: Erk Yayınları, 2005.
- Güler, Deniz, "Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 1989, c. 5, sy. 1, s.168-169 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1504030> [Erişim Tarihi: 08-12-2021]).
- Güler, Deniz, "Eğitim İletişimi Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi", Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Güngör, Nazife (ed.), *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitimi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Kongar, Emre, *Kültür ve İletişim*, İstanbul: Say Yayınları, 1986.
- Köse, Aynur, "Geleneksel ile Modern Arasındaki Kültürel Boşluk: 80'lerdeki Toplumsal Değişimi Mizah Üzerinden Okumak", *Milli Folklor*, 2016, c. 28, sy. 111, s. 116-135 (<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=111&Sayfa=116> [Erişim Tarihi: 25-11-2021]).
- Oktay, Ahmet, *Kültür ve İdeoloji*, İstanbul: Gür Yayınları, 1987.

- Oskay, Ünsal, “Azgelişmişlerde Değişim ve Kitle Haberleşmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1968, c. 23, sy. 2, s. 273 (<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/51668> [Erişim Tarihi: 07-12-2021]).
- Oskay, Ünsal, *Çağdaş Fantazyya Popüler Kültür Açısından Bilim-Kurgu ve Korku Sineması*, İstanbul: Der Yayınları, ts.
- Oskay, Ünsal, “Gelişme Açısından Kültür Değişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1972, c. 27, sy. 4, s. 259 (<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/51903/4786.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Erişim Tarihi: 07-12-2021]).
- Oskay, Ünsal, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Oskay, Ünsal, “Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1980, s. 35, sy. 1, s. 247 <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/52070/5009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Erişim Tarihi: 07-12-2021]).
- Özbay, Murat, “Bilim ve Kültür Aktarıcısı Olarak Yazı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 2005, c. 2, sy. 2, s. 71 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/326935> [Erişim Tarihi: 07-12-2021]).
- Özbek, Meral, “A Case of Modernization and Popular Identity”, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (eds.), Washington: University of Washington Press, 1997, s. 211.
- Özbek, Meral, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Özdemir, İlker, “Political Role of The Popular Culture: The Debate in Turkey as Illustrated by Ahmet Oktay’s and Unsal Oskay’s Approaches”, Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 1996.
- Özkök Ertuğrul, *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*, Ankara: Tan Yayınları, 1985.
- Özkök, Ertuğrul, *Sanat İletişim ve İktidar*, Ankara: Tan Yayınları, 1982.
- Sever, Mustafa, “1980 Sonrası Türkiye’de Kültürel ve Toplumsal Değişme”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2019, c. 2, sy. 3, s. 1-10 (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/869806> [Erişim Tarihi: 25-11-2021]).
- Şahin, M. Cem, “Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 25, sy. 2, s. 157-181 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/77256> [Erişim Tarihi: 25-11-2021]).
- Yüksel, Ahmet Haluk, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1987.

